

Koulukäsityö naiseksi kasvattamassa

Päivi Marjanen

Kansan sivistämistyön yksi keskeinen tehtävä on ollut käden taitojen opettaminen koulukäsityön avulla. Suomalaisessa koulussa koulukäsityö on jaettu ennen 1970-lukua erillisiksi oppiaineiksi sukupuolen mukaan, mutta yhä edelleen oppiaineella on vahvasti sukupuoleen sitoutunut leima. Pohdin artikkelissani, millaista naiseutta koulukäsityön avulla on pyritty rakentamaan vuosien 1866–2003 välillä. Esitän koulukäsityössä tapahtuneet muutokset viitenä ajanjaksona.

Johdanto

Suomalaisen käsityön historiassa käsillä osaamisen taitoa ja sukupuolista työnjakoa on pidetty lähes itsestäänselvyytinä. Selvimmin käsityöhön liittyvä työnjako on kuvattavissa työstettävien materiaalien avulla. Naiset tarvitsivat käsityötaitoja selvitäkseen vaimona ja äitinä olemisen haasteista. Käsityön rajautumiseen erityisesti pehmeisiin materiaaleihin liittyi naisen elämänpiirin keskittyminen kodin sisätiloihin, navettaan ja puutarhaan, koska ne mahdollistivat samalla esimerkiksi lasten hoidon. (Esim. Haavio-Mannila 1968; Heikkinen 2004, 77.) Kokon (2007) tutkimuksen mukaan tekstiilityötä käytetään vielä edelleen naiseuden mittana. Koulussa tytöt muodostavat käsityksen omista taidoistaan ja käsitöihin liittyvästä naiseudesta.

Suomalainen koulukäsityö on eittämättä kasvattanut tyttöjä sukupuoliseen työnjakoon erityisesti ennen peruskoulun tuloa. Sukupuolisuus käsitöissä sisältää edelleen paljon kyseenalaistamatonta. Koulun käsityön opetuksessa on pyritty vähentämään ainevalinnan sukupuolisidonnaisuutta jo yli 30 vuotta, mutta muutosta on käytännössä tapahtunut hyvin vähän. Guttormin ja Kärnä-Behmin (2002) mukaan muuttumattomuutta ylläpitää ympäröivä kulttuuri ja media, joka vahvistaa, ”kuinka tyttöä ja poikaa ollaan ja mitä valintoja näihin kategorioihin kuuluaksemme meidän on suotavaa tehdä”.

Koulun merkityksestä naisten kasvattamisessa keskusteltiin vilkkaasti jo 1800-luvulla. Kommentteja esitettiin puolesta ja vastaan. ”Nainen on ihminen; kuinka siis sivistys, ihmiskunnan paras tavara, joka antaa elämälle sen oikean arvon, voisi olla häneltä kielletty?” Tämä ensimmäisen suomenkielisen tyttökoulun perustajan ja johtajan Bernhard Godenhjelmmin huomautus kuvastaa 1800-luvun käsitystä naisen roolista perheessä. Sinänsä hyvää tarkoittavissa, naisten koulunkäyntiä tukevissa kommentteissaan Godenhjelm pyrki vakuuttamaan, ettei koulutus pilaa naisia, vaan he voivat siitä huolimatta olla halukkaita avioliittoon ja että sivistynyt nainen voi toimia ”henkisenä persoonana” miehensä rinnalla. (Godenhjelm 1883, 103–107.)

Koulukäsityö on parasta aikaa suurien muutospaineiden edessä. Esimerkiksi Pölläsen ja Krögerin mukaan koulukäsityön asemaan ovat vaikuttaneet ennen kaikkea käsityöllisen tuotannon arvon laskeminen, käsityön suhde taiteeseen, muotoiluun ja teknologiaan sekä sen mahdollinen negatiivinen vaikutus sukupuolten välisen tasa-arvon vaatimukseen. (Pöllänen & Kröger 2000.) Oppiaineen tulevien muutosten tarpeesta ja suunnasta keskustellaan,

mutta yhtenäisiä linjanvetoja niistä ei ole tehty. Keskustelun ytimessä on, mihin oppiainetta tulevaisuudessa tulisi suunnata, koska sen alkuperäinen merkitys ja tarve ovat muuttuneet. Tutkimieni aineistojen perusteella väitän, että koulukäsityö on oppiaineena ollut varsin merkittävässä roolissa koulun oppiaineiden joukossa erityisesti 1900-luvun alkupuolella. Koulukäsityön tehtävä ja tavoitteet eivät kuitenkaan ole olleet kovin yksiselitteisiä. Ensinnäkin oppiaineella on aina ollut merkittävä rooli kodin arkea ja hyvinvointia palvelevana oppiaineena. Toisekseen koulukäsityön merkitys sivistyksellisenä ja kasvattavana oppiaineena on myös tiedostettu jo Cygnaeuksen perustaman kansakoulun alkuajoista lähtien. Tavoitteet ovat painottuneet ja vastanneet eri opetussuunnitelmissa ja ajanjaksoilla eri tarpeisiin.

Työille suunnatun koulukäsityön historiaa on tutkittu kohtuullisen vähän. Tuomikoski-Leskelä (1979) on tutkinut koulukäsityötä osana taidekasvatusta vuosina 1860–1920. Lindfors (1993) on tarkastellut tutkimuksessaan koulukäsityön opetussuunnitelmia vuosina 1912–1994 käsityön didaktiikan ja teknologian näkökulmasta. Suojasen artikkelissa ”Slöjd och samhällsförändring” (2000) on käsitelty koulukäsityön muutoslinjoja erityisesti yhteiskunnallisen muutoksen näkökulmasta. Käsillä olevassa artikkelissa lähtökohtana on koulukäsityön pitkän aikavälin kehityskulkujen hahmottaminen. Tästä näkökulmasta työille suunnattua koulukäsityötä ei ole aiemmin tutkittu. Tarkastelen työille suunnattua perusopetuksen oppiainetta, jolla on ollut vahvasti sukupuolisidonnainen leima erityisesti kansakoulujärjestelmän aikana. Pyrin osoittamaan, millaista naiseutta koulukäsityössä rakennettiin kansakoulussa ja peruskoulussa vuosien 1866–2003 välillä. Artikkelin keskeisiä lähdeaineistoja ovat komiteamietinnöt ja opetussuunnitelmat. Tutkimusaineisto on kerätty väitöskirjatyötäni varten (Marjanen 2012).

Käsityö kansakoulun oppiaineena

Koulujärjestelmällä on ollut tärkeä asema hyvinvointijärjestelmän luomisessa. Kansakoulun keskeinen tehtävä oli kansan sivistystason nostaminen. Kosken (2011, 166) mukaan naisten kansansivistystyötä toteutettiin 1800-luvun lopulla kahden erillisen strategian avulla. Ensinnäkin naisasialiike pyrki vaikuttamaan siihen, että työille saatiin korkea-asteen koulusivistystä oppikoulujen, lukioiden ja yliopistoväylien avaamisen avulla. Toisekseen kansannaisten sivistämiseen alettiin kiinnittää huomiota ja tällöin painopiste oli erityisesti kodin hoidossa ja lasten kasvatuksessa. Tavoitteena oli sekä sisäinen että ulkoinen puhtaus. Keskityn artikkelissani kansakoulun ja peruskoulun työille suunnatun koulukäsityön historiaan. Tekemisen perusintentiona on tällöin ollut toisenlainen kuin varakkaammille työille suunnatuissa kouluissa.

Kansan sivistämistyön yksi keskeinen tehtävä on ollut käden taitojen opettaminen. Suomalaisessa koulussa tyttöjen ja poikien koulukäsityö on ennen 1970-lukua jaettu erillisiksi oppiaineiksi. Kansakouluasetuksessa (1866) määriteltiin, että tyttöjä pitää ”harjoitettaman naisväen käsitöihin”. Vuoden 1893 naisten käsityön opetusta koskeneessa mietinnössä oppiaineesta käytettiin nimityksiä naiskäsityön opetus, naisten käsityöt, naiskäsityöt ja tyttöjen käsityöt. Termi tyttöjen käsityön opetus vakiintui vuoden 1912 komiteamietinnön myötä. Peruskoulun opetussuunnitelman jälkeen (1970) oppiaineen sukupuolisidonnaista orientaatiota pyrittiin vähentämään. Oppiaineelle pyrittiin löytämään sen sisältöjä paremmin kuvaava nimi nimeämällä käsityön opetuksen osa-alueet tekstiilikäsityöksi ja tekniseksi käsityöksi. Käsite käsityö ja sen osa-alueet tekstiilityö ja tekninen työ ovat olleet käytössä vuodesta 1975 lähtien.

Suomi pyrkii olemaan sukupuolineutraali maa, jossa on sukupuolineutraali opetussuunnitelma. Lahelman (1992, 118) mukaan sukupuolineutraali opetussuunnitelma kuitenkin sukupuolittuu, kun se kohtaa yhteiskunnan ja sen sukupuolittuneet rakenteet. Tietoisista tasa-arvopyrkimyksistään huolimatta koulu ylläpitää yhä sukupuolirooleja, eivätkä koulun tasa-arvopyrkimykset toteudu tavoitteiden mukaisesti. Käytännössä pääosa oppilaista valitsee koulukäsityön lajin edelleen sukupuolisidonnaisesti.

Tasa-arvon käsitteellinen sisältö on muuttunut historian kuluessa, vaikka se on esiintynyt koulutuspoliittisessa keskustelussa kansanopetuksen syntyvaiheista alkaen. Snellman lähestyi käsitettä sivistyserojen tasoittamisen näkökulmasta: tasa-arvo palveli kansakunnan etua ja pyrkimyksenä oli saada kansa tietoiseksi yhteisen kansallisvaltion tarpeellisuudesta. Peruskoulukeskustelussa tasa-arvon käsitteellä viitattiin yksilön oikeuteen saada koulutusta. 1990-luvun koulu-uudistuksen myötä tasa-arvo alkoi tarkoittaa ennen kaikkea yksilön oikeutta saada odotuksiaan ja taipumuksiaan vastaavaa koulutusta, jolloin koulun tehtävä oli toimia verkostoituvana oppimiskeskuksena. Tällöin ei myöskään nähty enää tarpeelliseksi, että koulutus olisi kaikille sisällöltään yhteneväistä. (Ahonen 2003, 37–39.)

Koulukäsityön tavoitteita tarkasteltaessa tasa-arvon käsitteen muuttuva sisältö on myös ollut mahdollista havaita. Tutkimieni komiteamietintöjen ja opetussuunnitelmien perusteella väittäisin, että sukupuolten tasa-arvon näkökulma on tullut melko myöhään osaksi koulun tavoitteita. Sukupuolten ja yksilöiden väliseen tasa-arvoon liittyvät tavoitteet ovat painottuneet vasta peruskoulun tulon jälkeen. Koulu ei ole aina tietoisesti pyrkinyt sukupuolineutraaliin opetukseen, vaan se on asiaa kyseenalaistamatta pyrkinyt kasvattamaan sukupuolittain eriytyneisiin tehtäviin ja rooleihin.

Koulukäsityö naiseksi kasvattamassa

Kuvaan koulukäsityössä tapahtuneet muutokset viitenä ajanjaksona. Jaotteluni seuraa pitkälti kouluhistorian yleisiä muutoksia. Päädyin kuitenkin yhdistämään käsityökomitean mietintöön (1912) maalaiskansakoulun opetussuunnitelman (1925), koska koulukäsityön tavoitteisiin maalaiskansakoulun opetussuunnitelma ei uudistuksia juuri tuonut, vaan muutokset oli jo tehty käsityökomitean johdolla. Päädyin yhdistämään yhdeksi ajanjaksoksi myös vuosien 1970 ja 1985 opetussuunnitelmat, koska tutkimustehtävän näkökulmasta kyseiset opetussuunnitelmat edustivat samansuuntaista kehitystä. Käyttämäni viisi ajanjaksoa kertovat, millaisia suuria muutoksia koulukäsityössä on tapahtunut sen lähes 150-vuotisen historian aikana. Ajanjaksot ovat:

- Koulukäsityö kodin hyvinvointiin kasvattamassa 1866–1911
- Koulukäsityö kansalaisyhteiskuntaan kasvattamassa 1912–1945
- Koulukäsityö itsenäisiä ja ahkeria naiskansalaisia kasvattamassa 1946–1969
- Sukupuolettomaksi oppiaineeksi pyrkivä tekstiilityö 1970–1993
- Kohti yhteistä käsityötä 1994–2003

Koulukäsityö kodin hyvinvointiin kasvattamassa 1866–1911

1800–1900-lukujen vaihteen naisihannetta kuvasivat sanat puhtaus, siveellisyys, raitius, äidillisyyys, uhrautuvaisuus ja toimeliaisuus. Tämä naiskuva täydensi aikakauden miesihannetta, joka oli säästäväinen, raitis ja ahkera. (Sulkunen 1987, 158–159.) Ajan naisihanteisiin nostaisin cygnaeuslaisen työkasvatuksen tavoitteet kuten pitkäjänteisyyden, kärsivällisyyden ja mekaanisen osaamisen, joita tarvittiin tuotteiden valmistamisessa. Nopeasti ja

kestäväksi neulottu sukka tai kestävä pellavasta kasvatettu, kudottu ja ommeltu paita olivat tuotteita, joiden tekemisen taito nosti kansannaisen arvoa.

Suomeen perustettiin kansakoulu vuonna 1866. Tuomaalan (2004, 223) mukaan kansakoulun ensisijainen tehtävä oli 1900-luvun alussa äidiksi ja perheenemännäksi valmistaminen. Nationalistisissa ja sosiaalidemokraattisissa liikkeissä korostettiin lasten perehdyttämistä erilaisiin töihin ja työvälineisiin. Koulun tavoitteissa korostuivat käytännöllisyyden ja käyttökelpoisuuden vaatimus.

Käsityökasvatuksen avulla saavutettavat naiseuden hyveet kuvattiin varsin osuvasti tyttöjen käsitöiden tarkastajan Lilli Törnuddin vuonna 1902 julkaisemassa *Naiskäsitöiden oppikirjassa* seuraavasti:

Käsityöopetus kasvattaa sääntillisyyteen, järjestykseen, siisteyteen, uskollisuuteen vähässä, säästäväisyyteen, tarkkuuteen, kärsivällisyyteen ja ahkeruuteen. Se kohottaa ajatusvoimaa ja teroittaa arvostelukykä. (Törnudd 1902, 7.)

Kansakoulun perustamisvaiheessa 1860-luvulla koulukäsityö suunniteltiin cygnaeuslaisessa hengessä palvelemaan aikakauden kasvatuksellisia ja käytännöllisiä tarpeita. Cygnaeuksen mukaan naisten kasvattaminen äitiyteen ja kodin hoidossa tarvittavien tehtävien hallitsemiseen oli osa kansanopetuksen tehtävää. Oppiaineen käytännöllisen hyödyn lisäksi koulukäsityön tuli olla "”sielullisesti kasvattavaa” (Cygnaeus 1910a, 193). Cygnaeuksen ajatus perustui koulukäsityön kaksinaiseen luonteeseen. Käsityökasvatuksen avulla saavutettiin tiedollisia ja kokonaispersoonallisuutta kasvattavia tavoitteita. Toisaalta koulukäsityön avulla pyrittiin kuitenkin palvelemaan myös arkea.

Nostaisin Cygnaeuksen perustaman kansakoulun koulukäsityön yhdeksi kannattelevaksi teemaksi ajatuksen käsitöiden avulla saavutettavasta yleisestä kätevyydestä (Cygnaeus 1910b). Yleisellä kätevyydellä Cygnaeus tarkoitti taitoa tehdä kaikenlaisten työkalujen ja välineiden avulla mekaanisia töitä. Yleisen kätevyuden avulla pyrittiin nostamaan kansan ja kansakunnan taloudellista hyvinvointia. Tavoitteena oli opetuksen avulla saavuttaa sekä tekninen osaaminen että osaamisen älykäs hyödyntäminen.

Erityisesti 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa naisten käsityötaito oli jopa tärkeämpää kuin miesten, koska ilman vaatteita ja kodin tekstiilejä ei selvitty. Oletan, että yhteiskoulujärjestelmällä oli vaikutusta siihen, että myös pojille suunnattu koulukäsityö otettiin opetussuunnitelmaan tytöille suunnatun koulukäsityön rinnalle. Tähän viittaa muun muassa tyttöjen ja poikien alakoulujen yhteisopetuksesta käyty keskustelu. *Valvoja*-lehdessä vuonna 1887 nimimerkki K. R. V. pohti, josko yhteiskoulujen opetussuunnitelmaan otetaisiin käsityöopetus myös poikien opetuksen osaksi. Tämän avulla "”uusi puoli oppilaan taipumuksissa tulisi kehitetyksi” ja "”kunnioitus varsinaisiin ammattitoimiin” syntyisi. (K. R. V. 1887, 437–443.) Kansakoulun oppiaineena olleeseen koulukäsityöhön liittyi naisten töihin kasvattava arvolataus varsinkin 1800-luvulla ja 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä.

Oppiaine osoittautui kansakoulun ensimmäisinä vuosikymmeninä varsin haasteelliseksi. Vuoden 1870 kansakoulujen tarkastuskertomusten perusteella vain kolmasosassa kansakouluista opetettiin koulukäsityötä (Ahonen 2003, 55). Opetukselle ei ollut annettu selkeitä ohjeita ja opetukselta puuttui myös metodi. Koulukäsityön tavoitteeksi katsottiinkin 1870-luvulta lähtien pyrkimys käsityötaidon ja kotiteollisuuden edistämiseen eikä niinkään muodollisen kasvatuksen antaminen. (Komiteamietintö 1912:10, 61.) Koulukäsitöiden hyödyllistä tehtävää korostettiin myös kansakoulukokousten käsityönäyttelyissä. Kansakoulukokouksen käsityönäyttelyn tuomariston mukaan vuonna 1872 kouluissa tehtiin liikaa virk-

kaustöitä, jolloin ”käytännön tarpeiden palveleminen” jäi liian vähälle huomiolle. (Gladh 1968, 162–165.)

Cygnaeuksen kansakoululle laatimia koulukäsityön kasvatuksellisia tavoitteita ei ymmärretty eikä hyväksytty. Oletan tämän johtuneen erityisesti siitä, että käsitöiden tekemisen tarkoituksena oli perinteisesti ajateltu olevan kodeissa tarvittavien tekstiilituotteiden valmistaminen. Tutkimieni opetukselle annettujen tavoitteiden ja oppimateriaalin perusteella väittäisin, että kouluissa opetetut käsityötekniikat olivat melko yksipuolisia ja korostivat käsin ompelua ja neulomista. Tosin mekaanista toistoa vaativat käsityötekniikat kehittivät työläydestään huolimatta ahkeruutta, kärsivällisyyttä ja tarkkuutta. Myös koulussa valmistetut tuotteet olivat ajanjakson loppupuolella kirjoitettujen opettajan oppaiden mukaan suuritöisiä kansankodin käyttöesineitä. Varsin monipuolisiin tavoitteisiinsa nähden perustettu kansakoulu ei siis onnistunut toteuttamaan ajatusta kasvatuksellisista ja käytännöllisistä koulukäsitöistä. Koulukäsitöiden naiseuteen kasvattavat tehtävät painottivat kodin tärkeiden käyttöesineiden valmistamistaitoa.

Koulukäsityö kansalaisyhteiskuntaan kasvattamassa 1912–1945

Itsenäistymisen jälkeisinä vuosikymmeninä 1925–1946 koulukäsityö vastasi nuoren valtion tarpeisiin. Männistön (2003) mukaan tyttöjen tuli edelleen valmistautua perheenemäntänä ja äitinä toimimiseen, mutta isänmaahan, uskontoon ja kotiin vedoten painotettiin myös ruumiilliseen työhön kasvattamista. Sulkusen (1989, 80–81) mukaan kansalaissodan jälkeen tapahtunut työn muuttuminen vaikutti sosiaaliseen sukupuolijärjestelmään. Työ jakaantui kodin piirissä ja kodin ulkopuolella tapahtuviin töihin. Yllättävää kyllä tämä jakoi miesten ja naisten väliset työtehtävät entistä selvemmin naisten ja miesten töihin. Naisen ”valtakunnaksi” muodostui koti ja lasten hoito. Tämä muutos tapahtui erityisesti ylemmissä yhteiskuntaluokissa.

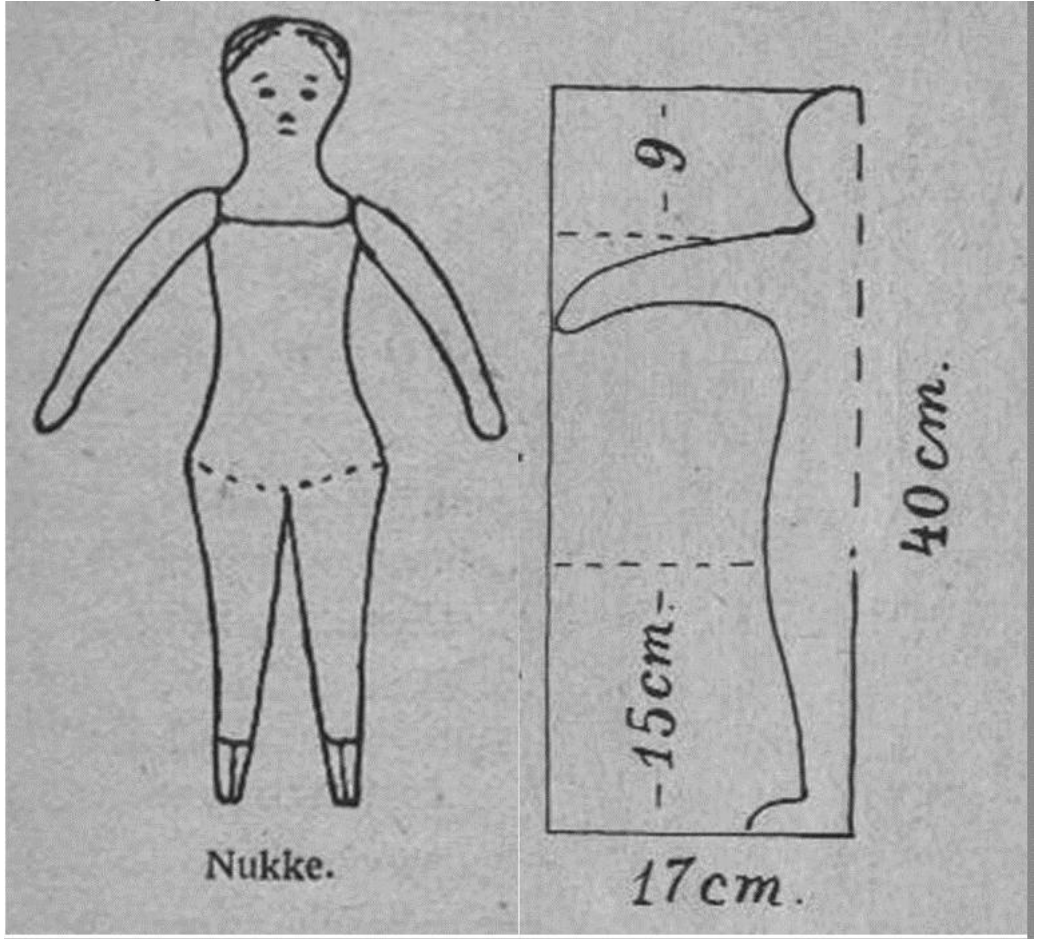
Lilli Törnuddin jatkoluokkia varten kirjoittamassa oppikirjassa, joka oli suunnattu opettajille ja oppilaille, painotettiin sitä, että opetuksen on oltava ”kansan olosuhteisiin sopivaa”. Tärkeää oli, että jatkoluokkien oppilaat opetettiin toimimaan olemassa olevissa puutteellisissakin olosuhteissa. Naisia valmistettiin köyhän perheen emänniksi niin, että he eivät kapinoisi elinolojaan vastaan.

[– –] olosuhteitten ulkopuolelle kohdistuva kasvatus herättää ihmisessä useimmiten vaan uusia tarpeita ja mielitekoja, ja jos ei hän voi niitä tyydyttää, tekevät ne hänet kykenemättömäksi ja tyytymättömäksi. (Törnudd 1920, 1–2.)

Suomessa oli itsenäistymisen jälkeen kaksi väestöryhmää, joiden kasvattaminen osaksi itsenäistä, porvarillista isänmaata oli välttämätöntä. Nämä olivat työväestö ja uudet pienviljelijät. (Kaarninen 1995.) Koulukäsityötä koskeva merkittävä uudistus tapahtui, kun opettajankoulutuksen ja kansansivistystyön professori Mikael Soinisen johdolla istunut komitea julkaisi vuonna 1912 koulukäsityötä uudistavan komiteamietinnön. Uutta komiteamietinnössä oli oppilaan oman pohdinnan ja keksimisen painottaminen opetuksessa. Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma (1925) ei tuonut varsinaisesti muutoksia koulukäsityön tavoitteisiin, koska koulukäsityötä oli jo uudistettu vuonna 1912.

Kansakouluun tullut herbart-zilleriläinen kasvatustajattelu oli havaittavissa tytöille suunnatun koulukäsityön tavoitteista. Lähtökohtana oli oppilaan innostuksen ja kiinnostuksen herättäminen työtä kohtaan. (Komiteamietintö 1912:10.) Tavoitteissa ehdotettiin välttä-

mään suurikokoisten tuotteiden valmistamista koulussa. Uutta harrastusta ja innostusta herättävää linjaa edusti selvästi koulussa valmistettavaksi ehdotettu nukke.

KUVA 1 Käsityöopetuksen tavoitteena oli herättää oppilaan harrastus ilon ja leikin kautta. Kansakoulussa valmistettu nukke ja sen kaava Eva Somersalon Tyttöjen käsityökirjasta (1920).

Havaitsin koulukäsityön tavoitteista myös koulun käytännöllistä opetusta tukevan linjan, jonka avulla tuettiin koulun työkasvatuksellisia tavoitteita. Myös muuttuvat naiseuden ihanteet tunnustettiin. Naiseus laajeni kodin ja perheen piiristä ammatillisuutta ja kansalaisuutta korostavaan suuntaan. Koulukäsityön avulla vahvistettiin uutteran, tehokkaan, työtehtiään ja taloudellisesti osaavan naisen ihannetta. Käytännöllistä arjen hyvinvointia tuki myös komiteamietinnön kommentti, jonka mukaan lasten vaatteiden ompelutaidon puute oli osasyynä ”pienien lasten kivulloisuuteen ja kuolevaisuuteen maassamme” (Komiteamietintö 1912:10, 194–195).

Merkittävän painoarvon koulukäsityön tavoitteissa sai käden taitojen harjoittaminen taitavuuden lisäämiseksi (Komiteamietintö 1912:10, 41–50). Taitavuuden harjoittelemista pidettiin käytännöllisen sivistyksen välineenä ja samalla koulukäsityön tavoite muuttui yleisestä kätevyydestä monipuoliseksi kätevyudeksi. Monipuolisen kätevyyyden avulla pyrittiin motoristen taitojen monipuoliseen kehittämiseen. Taitojen harjoittamisen käytän-

nöllistä hyötyä ja taloudellista arvoa merkittävämpänä pidettiin käden taitojen harjoittamista erilaisten harjoitusten avulla.

Isokokoisista, paljon hitaita käsityövaiheita sisältävistä vaatteista ja neuletöistä siirryttiin huomattavasti nopeammin valmistuviin nukun vaatteisiin, joiden avulla pystyttiin opettelemaan samat työvaiheet. Hitaiden valmistustekniikoiden tilalle etsittiin nopeampia käsityöprosesseja. Vaikka neuletöitä pidettiin hitaina, yksitoikkoisina ja mielikuvituksettomina, niiden käytännöllisen hyödyn vuoksi neulomista kuitenkin opetettiin edelleen kouluissa.

Koulukäsityön luonne kasvattavana ja käytännöllisenä oppiaineena sai mielestäni uusia näkökulmia uudenlaisesta kasvatustajatteluista, muuttuneesta yhteiskunnallisesta tilanteesta ja naisten yhteiskunnallisesti laajenevista tehtävistä johtuen. Nukke ja sen vaatteet edustivat myös uudenlaista ajattelua lapsuudesta. Koulukäsityön näkökulmasta perheen tarpeet sisälsivät edelleen koulukäsityön avulla opittavia perustaitoja, kuten vaatteiden kunnossapitoa, paikkaamista, parsimista ja vanhojen vaatteiden uusimista. Verratessani uutta käsityön työsarjaa vanhaan mallisarjaan oli helppo havaita, että ompelu- ja neulomispainotteisuus väheni. Keskeisinä käsityötekniikoina pidettiin nyt käsin ja koneompelua, mitanottoa ja kaavanpiirustusta, leikkaamista, paikkausta ja parsimista, nimeilyä, neulomista, virkkaamista sekä puunveistoa. Käsityötekniikoita monipuolistamalla pystyttiin harjoittelemaan monipuolista kätevyyttä.

Koulukäsityö itsenäisiä ja ahkeria naiskansalaisia kasvattamassa 1946–1969

Sotien jälkeen elettiin Suomessa jälleenrakentamisen aikaa. Ajanjaksoon liittyi olennaisesti työn siirtyminen yhä enenevässä määrin pois kodeista ja samalla naisten työssäkäynnin yleistyminen. Männistön (2003) mukaan vuosina 1949–1972 siirryttiin kaupungistuvaan kulutus-Suomeen. Uutta oli velvoite ammatin hankkimisesta ja siinä miesten rinnalla tasa-arvoisena toimimisesta. Tämän lisäksi tavoitteena oli edelleen lasten synnyttämisen ydinperheeseen. Kosken (2011, 159) mukaan tyttöjen kasvatuksessa korostui toimeikkaaksi naisiksi kasvattaminen. Sotien jälkeen naisiin kohdistuvat vaatteet kasvoivat, koska kodissa toimimisen lisäksi naiselta vaadittiin aktiivista demokraattisen yhteiskunnan jäsenenä toimimista. Tavoitteena oli yhteiskuntatietoinen, aktiivinen, itsenäinen ja ahkera nainen, joka selviytyi yhteiskunnallisten velvoitteiden lisäksi kodin töistä.

Sotien jälkeisen kansakoulun keskeinen tehtävä oli käytännöllisen elämän palveleminen (Komiteamietintö 1946: 10). Kansakoulun tehtävä oli edelleen antaa työläisväestölle sen tarvitsema perussivistys. Kansakoulu kasvatti tuotanto- ja elinkeinoelämään, taloudellisuuteen ja ympäröivään yhteiskuntaan persoonallisuuden kehittämistä unohtamatta. Kansakoulussa painottuivat myös sosiaalinen ja yksilöllinen kasvatustapa Koskeniemen opetusopin hengessä. Koulukäsityö kuului osaksi esteettis-käytännöllistä kasvatusta, joka loi pohjaa työelämään siirtymiselle. Koulukäsityön korostettiin edelleen olevan monipuolisesti kasvattava oppiaine, jonka avulla saatiin valmiuksia jokapäiväistä arkielämää varten. Koulukäsityötä sotien jälkeiset opetus suunnitelmat eivät juuri uudistaneet, vaan suurimmat muutokset tapahtuivat äidinkielen ja uskonnon opetuksessa. Oletan, että tästä johtuen koulukäsityön tavoitteita uudistettiin vuonna 1959 Tyttöjen käsityöopetuskomitean mietintöjen muodossa (Komiteamietintö 1959:9; 1959:41). Käsityöopetuskomiteaa johtaneen Antero Salervon mielestä koulukäsityön tavoitteiksi eivät enää riittäneet entiset tavoitteet, kuten taloudellisuuskasvatus, kätevyys, korjaustaidot tai tehdasvalmisteisten tekstiilien taloudellinen hankkiminen, koska taloudellisen ja teknisen kehityksen vuoksi oltiin uudessa tilanteessa. Teh-

dasteollisia tuotteita oli saatavilla, myös niiden hinta ja laatu olivat varsin kohtuullisia. (Salervo 1956.)

Tutkimieni asiakirjojen perusteella sotien jälkeisinä vuosikymmeninä tytöille suunnatun koulukäsityön tavoitteissa korostuivat kansakoulun yleiset kasvatusihanteet, kuten ruumiillisen työn arvostus, sivistysharrastuksen herättäminen, itsenäisyys ja taloudellinen ajattelu. Painotus säilyi kuitenkin edelleen kodissa tarvittavien arjen taitojen opettamisessa. Työssäkäynnin yleistyminen ja valmiiden tekstiilien saatavuus suuntasivat naisten tehtävää kodin tekstiilituotteiden valmistajasta niiden huoltajaksi, paikkaajaksi ja parsijaksi. Sotien aikana opeteltua taitoa kierrättää ja kunnostaa vanhoja tuotteita arvostettiin edelleen. Huomioitavaa on, että naisten käsityötaitoa pidettiin jopa kansantaloudellisesti merkittävänä.

Kansakoulun seminaarin opettaja Tyyne Valve korosti oppiaineen käytännöllistä luonnetta seuraavasti:

Jokainen nainen tarvitsee käsityötaitoa, mutta varsinkin naimisissa oleva, jonka on huollettava perhettänsä. Tuskinpa tehdasteollisuutta voidaan kehittää niin pitkälle ja niin kannattavaksi, että kaikkia vaatekappaleita sopivan kokoisina ja sopivan kuosisina olisi saatavissa harvaan asutun maamme jokaisessa kylässä. Jotakin on osattava itekin tehdä ja kunnostaa. (Valve 1955, 235.)

Yleisen tai monipuolisen kätevyuden sijasta koulukäsityön avulla pyrittiin opettamaan arkielämässä tarvittavaa kätevyyttä. Tarkastelemieni komiteamietintöjen ja oppikirjojen perusteella arkielämän kätevyydellä tarkoitettiin erityisesti arjen hallinnan taitoja. Koulukäsityön osalta tämä tarkoitti taitoa siirtää ja soveltaa opittuja taitoja muihin käyttötarkoituksiin ja konteksteihin. Tärkeimpiä koulussa opetettavia käsityötekniikoita olivat käsin ompelu, virkkaaminen, neulominen ja koneompelu. Käsityötekniikoiden harjoittaminen sellaisenaan kuitenkin menetti merkitystään. Pääasiaksi nousi opittujen tekniikoiden soveltamisen taito erilaisia kankaita ja lankoja käytettäessä. Opetussisällöissä ohjattiin kouluja siirtymään koneompeluun ja vähentämään käsin ompelua.

Kansakouluissa palattiin sotien jälkeen kodin tarpeellisten käyttöesineiden valmistamiseen. Valmistettavaksi ehdotetut tuotteet olivat nyt käytännöllisempiä ja arkisempia. Muutama nukelle valmistettava tuote löytyi kuitenkin vielä joukosta. Sotia edeltävällä ajalla esiin noussut ajatus harrastusta herättävistä käsitöistä, jossa nukella ja sen varusteilla oli ollut keskeinen merkitys, sai nyt väistyä kodin tarve-esineiden tieltä. Koulukäsitöihin kohdistui uusia, erityisesti kuluttajakasvatukseen liittyviä vaatimuksia, kun uudet tekstiilien kaupanimet ja kuidut otettiin tekstiiliteollisuudessa käyttöön. Oppikirjojen ja ennen kaikkea lehtiaineistojen perusteella on myös havaittavissa, että naisten ulkonäköön liittyvät vaateet kasvoivat. Tämän lisäksi myös kotien kaunistamiseen kiinnitettiin huomiota esimerkiksi erilaisia liinoja valmistamalla. Enää kansankodin ei tarvinnut olla vaatimaton ja koreilematon.

Sukupuolettomaksi oppiaineeksi pyrkivä tekstiilityö 1970–1993

Suomalaisessa peruskoulussa vallitsi vuosina 1970–1985 niin sanottu individualistinen koodi, joka korosti yksilöllisyyttä (Rinne 1984). Peruskoulun opetussuunnitelman kokonaistavoitteet jaoteltiin seitsemään osa-alueeseen, joista yksi oli käden töitä ja käytännön taitoja kehittävä osa-alue. Koulukäsityön katsottiin tukevan erityisesti tämän osa-alueen kehittymistä. Käsityönopetus palveli tiedollista, eettistä ja esteettistä kasvatusta sekä oppilaan koko persoonallisuuden ja mielenterveyden edistämistä. (Komiteamietintö 1970:A4,

22–27; Komiteamietintö 1970:A5, 337.) Tutkimieni opetussuunnitelmien perusteella näyttää, että koulukäsityön tavoitteita pyrittiin uudistamaan siten, että ne palvelisivat ennen kaikkea peruskoulun tavoitetta omaleimaisen persoonallisuuden kehittämisestä. Peruskoulun arvoperustan mukaan sivistys kuului kaikille, eikä käytännöllisiä tavoitteita sisältäviä oppiaineita, kuten käsityötä, pidetty yleissivistyksen vaihtoehtona, vaan osana sitä.

Myös 1980-luvulla julkaistussa opetussuunnitelmassa peruskoulun yksilöä kasvattavat tavoitteet korostuivat. Tavoitteena oli tasapainoiseksi, hyväkuntoiseksi, vastuuntuntoiseksi, itsenäiseksi, luovaksi, yhteistyökykyiseksi sekä rauhantahtoiseksi ihmiseksi ja yhteiskunnan jäseneksi kasvattaminen. Peruskoulun toivottiin antavan valmiuksia yhteiskuntaan ja työelämään, ammatinvalintaan sekä jatko-opintoihin. (Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985.) Koulukäsityön tavoitteet laadittiin niin, että ne palvelivat peruskoulun yleisiä tavoitteita. Erityisesti tavoitteista painottuivat kuitenkin elämässä tarvittavien taitojen ja tietojen oppiminen sekä tapakulttuuri (Peruskoulun opetuksen opas: yläasteen tekstiililytyö 1988; Peruskoulun opetuksen opas: ala-asteen käsityö ja tekstiililytyö 1988).

Sittemmin käsityötieteen professorina toiminut Pirkko Anttila kuvasi *Tekstiiliopettajalehdessä* (2/1973) peruskoulun koulukäsityön uudistuvia tavoitteita. Koulukäsityössä pyrittiin irrottautumaan materiaalisista tavoitteista ja siirtymään kohti Cygnaeuksen aikanaan esittämiä ”muodollisia tavoitteita”. Vaikka Anttila kehui koulukäsityön tavoitteiden muutuneen laaja-alaisemmiksi, hän moitti sitä, etteivät tavoitteet olleet riittävän yksiselitteisiä, vaan abstrakteja ja moniselitteisiä. Tästä syystä toimenpideratkaisut jäivät liiaksi opettajien varaan. (Anttila 1973.) Huolimatta siitä, että koulukäsityölle asetettiin yhteiset päätavoitteet, tekstiililytyön ja teknisen työn tavoitteiden painotukset alkoivat selkeästi kehittyä eri suuntiin. Tekstiililytyössä korostettiin valmistusprosessin ohella muun muassa taiteellista ja teknistä suunnittelua (esim. Kojonkoski-Rännäli 1995, 108). Teknisen työn kehittämisen lähtökohtana taas oli työhön kasvattaminen. Tällöin teknologiaopetusta ja sen sisältöjä pidettiin tärkeinä. (esim. Kananoja 1997, 16–17.)

Liberaali tasa-arvokäsitys korosti maantieteellisten, taloudellisten ja sosiaalisten esteiden poistamista koulujärjestelmästä niin, että yhteiskunnallisen tasa-arvoisuuden oli mahdollista toteutua (Kalalahti & Varjo 2012, 43–45). Muutos on helppo havaita peruskoulun opetussuunnitelmista. Koulukäsityön historia oppiaineena oli perustunut ennen peruskoulua erityisesti tyttöjen kasvattamiseen. Peruskoulun tasa-arvopyrkimykset kohdistuivat kaikkia koskevan yhtenäisen koulujärjestelmän lisäksi sukupuolten väliseen tasa-arvoon. Sukupuolisidonnaisuutta pyrittiin vähentämään useiden toimenpiteiden avulla. Perinteinen kahtiajako tytöille ja pojille suunnattuun koulukäsityöhön pyrittiin nyt murtamaan. Oppiaineen nimi muutettiin sukupuolittuneesta muodostaan ”tyttöjen käsityöt” kertomaan käsityössä käytettävistä materiaaleista. Tavoitteena oli, että valinta tekstiilikäsityöhön tai tekniseen työhön ei tapahtuisi enää sukupuolen vaan materiaalin mukaan. Vuoden 1985 opetussuunnitelman (1985, 13–14) tasa-arvovaatimukset olivat koulukäsityön osalta vielä vaativampia kuin edellisen opetussuunnitelman. Opetussuunnitelman keskeisenä tavoitteena oli tasa-arvon edistäminen. Tämä säännös edellytti, että opetus järjestettiin osittain tytöille ja pojille yhteisenä opetuksena. Koulukäsityön opettamistraditiossa tämä tarkoitti merkittävää muutosta. Koulun viimeisiä sukupuolitettuja linnakkeita pyrittiin nyt kaatamaan uuden sukupuolettoman ajattelun avulla.

Tutkimieni 1970- ja 1980-lukujen opetussuunnitelmien perusteella peruskoulun tekstiililytyön tavoitteet edustivat ajattelua, jonka mukaan oppilas valmisti tuotteen alusta loppuun niin, että hän suunnitteli, toteutti ja arvioi koko prosessin. Vaikka opetusta ohjaavissa asiakirjoissa oli jo aiemmin korostettu itsenäistä ja suunnitelmallista työnteon taitoa, ei se aiemmin ollut tarkoittanut kokonaista käsityötä, joka kattoi myös tuotteen suunnittelupro-

sessin. Koska tekstiilityöllä oli edelleen myös käytännöllisiä tavoitteita ainesopin, kuluttajatiedon, ostotaitojen, taloudellisuuskasvatuksen ja tekstiilihuollon muodossa, myös oppiaineen arkielämää palveleva merkitys oli huomattavissa. Havaitsin tavoitteista myös oppiaineen tiedollisen opettamisen tarpeiden lisääntymisen, mikä johtui ainakin siitä, että oppiaine oli selkeästi välineellistynyt ja käytetyt välineet olivat monimuotoistuneet viimeisinä vuosikymmeninä. Välineellistyminen oli havaittavissa esimerkiksi koneompelun suosimisena. Koneompelua painotettiin jo kolmannen ja neljännen luokan oppiaineuksessa. Luulen, että koneompelua haluttiin suosia myös siksi, että se kiinnosti työtapana sekä poikia että tyttöjä.

Peruskoulun mukanaan tuomat niin sanotut aihepiirityöt jättivät tuotteiden vapaalle suunnittelulle tilaa. Vaikka oppiaine saatettiin esitellä opetussuunnitelmassa ja oppikirjoissa edelleen materiaalin ja käsityötekniikoiden mukaan, prosessin tuloksena syntynyt tuote ei ollut enää niin merkittävässä roolissa. Luova, mielikuvitusrikas, uusia ideoita tuottava yksilö edusti uudenlaista naisihannetta. Toisaalta koulukäsityöllä katsottiin olevan vahva yhteys myös työhön ja työelämään kasvattamiseen, mitä erityisesti 1980-luvun opetussuunnitelmassa palattiin korostamaan. Selkein muutos ajanjaksolla tapahtui kuitenkin mielestäni siinä, että oppiaineesta pyrittiin kadottamaan sukupuolittuneisuus, johon opetus oli ennen peruskoulua perustunut.

Kohti yhteistä käsityötä 1994–2003

Kalalahden ja Varjon (2012, 45–49) tutkimuksen mukaan liberaalin tasa-arvokäsityksen jälkeä koulutuksen tasa-arvon käsite laajeni, koska muodollisesti tasa-arvoinen pääsy samantyyppiseen opetukseen ei ollut taannut yhteiskunnallisen aseman tasa-arvoisuutta. Peruskoulun tasokurssien poistaminen vuonna 1985 tuki koulutuksen yhtenäistämiskehitystä. Tasa-arvokokeilutoimikunnan mietinnön (1988: 10) mukaan koulutoimen eri tasoilta puuttui 1980-luvun loppupuolella edelleen tasa-arvoa edistävä ote. Koulukäsityksen osalta haaste oli helppo havaita. Oppilaiden kolmannen luokan jälkeen tekemä valinta tekstiilityöhön tai tekniseen työhön oli edelleen koulussa vahvasti sukupuolittunutta ja sikäli ongelmallista, että oppilaat saivat valintojen vuoksi erilaiset valmiudet. Tämä vaikutti mietinnön mukaan myös oppilaiden myöhempiin valintoihin, koska teknisen työn sisällöt tukivat fysiikan opiskelua, kun taas maantiedon, taideaineiden ja historian opiskelu tukivat tekstiilityön opiskelua.

Peruskoulun opetussuunnitelman tavoitteiden (1994) mukaan käsityö oli koulun yleisivistävä oppiaine ja sen arvoperusta rakentui työn ja tekemisen arvostamisesta, eettisistä, ekologisista, taloudellisista ja esteettisistä arvoista, turvallisesta työskentelystä, vastuuntunnosta, toisen huomioonottamisesta sekä oppilaan monipuolisesta kehityksestä. Konstruktivistinen oppimiskäsitys edellytti huomion kiinnittämistä optimaalisiin oppimismahdollisuuksiin ja oppilaiden positiivisen oppimishalun virittämiseen. Opetussuunnitelma sisälsi useisiin oppiaineisiin integroitavia aihekokonaisuuksia, joiden avulla opetukseen pyrittiin linkittämään ajankohtaisia, oppiainerajat ylittäviä teemoja. Tekstiilityöhön oli erityisen helpposti sisällytettävissä kuluttajakasvatuksen teemoja.

Johtopäätösten tekeminen koulukäsityksen tavoitteista näyttää 1990-luvulla olleen erityisen haasteellista, sillä opetussuunnitelma kirjoitettiin väljäksi, eikä siinä mainittu opetuksen sisältöjä. Opetushallituksen ylimalkainen ohjaus aiheutti sen, että koulut ratkaisivat opetuksen sisällöt hyvinkin vaihtelevasti. Myöskään oppikirjat eivät olleet enää valtion ohjausjärjestelmässä, vaan kustantajat päättivät itse oppikirjatuotannostaan. Tästä johtuen myös koulukohtaiset opetussuunnitelmat vaihtelivat huomattavasti. Mäen (1993, 6) mukaan laaditut

opetussuunnitelmat saattoivat olla tekstiilityön osalta ainoastaan kymmenen riviä. Erilaisia opetussuunnitelmavariaatioita puolestaan löytyi Suomesta runsaasti. Lepistön mukaan (2010, 59) valtion ohjauksen vähentymisestä johtuen koulukäsityö oli kaoottisessa tilassa. Kaoottisuutta ylläpitivät opetussuunnitelman laajat tulkintamahdollisuudet sekä erilaiset ratkaisut, joita opettamisen järjestämisessä ja toteuttamisessa toteutettiin. Hilmola (2009) on osoittanut tutkimuksessaan, että ainakin teknisen työn osalta opetuksen toteutunut todellisuus oli melko kaukana opetussuunnitelmien tavoitteista.

Vuoden 2004 opetussuunnitelman tavoitteissa korostettiin koulun sivistystehtävää, sen kasvatuksellisia tavoitteita ja oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja yhteiskunnan jäsenyyteen. Tavoitteet pyrittiin tuomaan opetussuunnitelmassa esille aihekokonaisuuksina, jotka sisältyivät oppiaineiden tavoitteisiin ja sisältöihin. Vuoden 2004 opetussuunnitelmassa käsityöoppiaineen tytöille ja pojille yhteistä oppiainesta lisättiin jälleen vuodelle. Suunta sukupuolesta riippumattomaan yhteiseen käsityöhön näytti siis edelleen jatkuvan. Tämän lisäksi käsityön opettaminen väheni kouluissa huomattavasti. Vaikka opetuksen kokonaistuntimäärä säilyi ennallaan, valinnaistuntien määrää vähennettiin ja pakollisen opetuksen määrää lisättiin. Valinnaisuuden vähentäminen vaikutti luonnollisesti tekstiilityön opetusmääriin.

2000-luvun alussa jouduttiin pohtimaan myös sitä, miksei koulukäsityön sukupuolittuneisuutta oltu onnistuttu juurikaan vähentämään. Sukupuolittaisesta jakautumisesta oli yritetty päästä 30 vuotta eroon siinä kuitenkaan onnistumatta, vaikka tietoisia ponnistuksia oli tehty muun muassa kirjoittamalla opetussuunnitelmat ja oppikirjat sukupuolineutraaleiksi. Jonkin verran sukupuolijako oli oppiaineen osalta kuitenkin vähentynyt, koska vuonna 2002 11 prosenttia tytöistä valitsi teknisen työn ja kaksi prosenttia pojista tekstiilityön. Yhteistä käsityötä pidettiin mahdollisuutena lopettaa tämä sukupuolijakautunut toimintamalli, vaikkakin sitä saatettiin pitää ongelmallisena monessa muussa suhteessa, esimerkiksi käsityöopettajien edunvalvonnan näkökulmasta. (Guttorm & Kärnä-Behm 2003.)

Tarkastelemieni oppikirjojen perusteella oli havaittavissa, että tekstiilityössä oltiin siirtymässä aihepiiritoista takaisin käsityötekniistä lähestymistapaa painottavaan suuntaan. Samalla aiemmin vahvan sijan opetuksessa saaneen tekstiilitiedon osuus oli vähentymässä, vaikkakin se oli edelleen niin opetussuunnitelmassa kuin oppikirjoissa olemassa. Oppikirjoissa valmistettavaksi ehdotetut tuotteet pohjautuivat opettaviin käsityötekniikoihin. Oppikirjassa valmistettavaksi ehdotetut tuotteet olivat hyvinkin käytännöllisiä, kuten sukat, essu, shortsit ja collegepusero. Tämän lisäksi ohjeistettiin valmistamaan virkkaus-, huovutus-, helmikudonta- ja eri tekniikoilla valmistettuja sidontatöitä. Aihepiiritoista luopuminen ja tuoteideoiden käytännöllistyminen antavat aiheita tulkintaan, että käsityöissä oltiin siirtymässä 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa prosessipainotteisuudesta tuotepainotteisuutta korostavaan suuntaan.

Mielestäni ajanjakson opetussuunnitelmista ja lehtikirjoittelusta oli havaittavissa, että peruskoulun käsityöopetusta pyrittiin selkeästi ohjaamaan kohti yhteistä oppiainetta, joka sisälsi sekä tekstiilityön että teknisen työn oppiaineeseen. Naiseksi kasvattamisen teemoja ei enää juurikaan ollut löydettävissä, vaan tavoitteet kohdistuivat sukupuolten välisiin tasa-arvotavoitteisiin. 2010-luvun opetussuunnitelmaa laadittaessa paine yhdistää oppiaineita sukupuolettomaksi yhteiseksi käsityöksi on edelleen kasvanut.

Yhteenveto

Keskityin artikkelissa kuvaamaan, millaista naiseutta koulukäsityön avulla on pyritty rakentamaan. Tutkimieni aineistojen perusteella koulukäsityössä tapahtuneisiin muutoksiin on olemassa useampia selittäviä tekijöitä. Yhteiskunnallinen muutos ja kasvatustieteellisen

ajattelun muuttuminen, käsityötekniikoissa, työvälaineissä ja materiaaleissa tapahtuneet muutokset sekä erityisesti käsin tehtyjen tuotteiden merkityksen väheneminen vaikuttivat kaikki osaltaan siihen, millaista naiseutta koulun käsityöopetuksen avulla pyrittiin rakentamaan.

Koulukäsityön käytännöllispainotteisesta luonteesta johtuen sen merkitys kodissa tarvittavien taitojen opettajana oli helppo havaita koko sen historian ajan. Oppiaineen käytännöllinen, arkea palveleva tehtävä oli huomattavissa kotona tarvittavien käsillä tekemisen taitojen korostamisena. Naisten kodeissaan tarvitsemia taitoja olivat 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuoliskolla erityisesti vaatettaminen, paikkaaminen ja parsiminen. Myöhemmin korostuivat enemmän kuluttajakasvatukselliset tarpeet.

Koulukäsityön kasvatukselliset tehtävät on tunnustettu oppiaineen käytännöllisen hyödyn rinnalla kansakoulun perustamisesta lähtien. Jo Cygnaeus loi perusajatuksen kasvatuksellisista käsitöistä, joiden keskeinen tehtävä liittyi käytännöllisen hyödyn lisäksi kasvatuksellisuuteen. Myös Käsityökomean mietinnön (1912) ja peruskoulu-uudistuksen jälkeen koulukäsityön kasvatukselliset arvot korostuivat. Tällä hetkellä taito- ja taideaineista haetaan apua muun muassa nuorten pahoinvoinnin ja syrjäytymisen ehkäisyyn.

Tutkimustulosteni mukaan koulukäsityön avulla on pyritty vastaamaan naiseuden muuttuviin tarpeisiin (Marjanen 2012). Naisen elämänpiirin laajenemisen myötä myös naisen tehtävä laajeni kodin hyvinvoinnin huolehtijasta kansalaisyhteiskunnan kautta globaaliin naiskansalaisuuteen. Samalla kun naisihanne rakentui uudelleen, myös naisten käsityöosaamisen tarve muuttui. Kodin tekstiilituotteiden valmistamisesta siirryttiin korostamaan taloudellista kuluttamista, tekstiilitietoa ja teknologiaosaamista.

Koulussa valmistettujen käsityötuotteiden tarkastelu vahvisti käsitystäni produktin merkityksen muuttumisesta. Käsin tehtyjen tekstiilituotteiden merkitys väheni tutkimuksen ajanjaksona, kun taas prosessin merkitys kouluopetuksessa kasvoi. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kansannaiseus rakentui pitkälti kamarin ja keittiön väliseen tilaan, johon kuuluivat toisessa kädessä heijattava kehto ja toisessa kehruutyö tai kudin. Kodinhoidollisten taitojen lisäksi naisilta odotettiin kätevyyttä suoriutua kodissa tarvittavien tekstiilien valmistuksesta. Naisten käsityötaitoa pidettiin erityisessä arvossa. Koska köyhän perheen vaatettaminen perustui pitkälti naisten käsityötaitoon, ei ole ihme, että naisen arvoa mitattiin myös käsityötaidon avulla. 1900-luvun puolivälin jälkeen tehdasteollisten tuotteiden yleistyttyä koulun tehtävä opettaa kodeissa tarvittavien esineiden valmistusta pieneni. Samalla koulukäsityön rooli kotien vaatettajana muuttui ja alettiin korostaa kuluttajatiedollisia sekä käsityöllisen prosessin avulla saavutettavia taitoja. Koulukäsityön naiseksi kasvattamisen tehtävät ovat muuttuneet vastaamaan ajan tarpeita.

En voi ohittaa naiseuteen kasvattamisen teemaa huomioimatta kouluun kohdistuneita tasa-arvovaatimuksia. Koulun avulla on pyritty vaikuttamaan niin alueelliseen, sukupuoliseen kuin yhteiskuntaluokkien väliseen tasa-arvoistamiseen. Peruskoulun myötä tasa-arvopyrkimykset ovat kohdistuneet kaikkia koskevan yhtenäisen koulujärjestelmän lisäksi sukupuolten väliseen tasa-arvoon. Pyrkimyksenä on ollut vähentää oppiaineiden sukupuolisidonnaisuutta useiden toimenpiteiden avulla. Peruskoulun myötä koulukäsityöstä käytetty nimi muutettiin sukupuolittuneesta muodostaan ”tyttöjen käsityöt” kuvaamaan käsityössä käytettäviä materiaaleja. Tekstiilityö ja tekninen työ lukeutuvat yhteisen käsitteen ”käsityö” alle ja niiden opetukselle on määritelty yhä enenevässä määrin yhteisiä tavoitteita. Myös koulukäsityön yhteisen opetuksen määrää on lisätty viimeisten opetussuunnitelmauudistusten myötä joko vaihto-opetusta tai kokonaan yhteistä opetusta lisäämällä. Lukuisista tasa-arvopyrkimyksistä huolimatta vahva sukupuolittunut leima voi yhä edelleen muodostua koulukäsityön haasteeksi.

Lähteet

Painetut lähteet

Komiteamietinnöt, opetussuunnitelmat ja asetukset

Kansakouluasetus 11.5.1866.

Komiteamietintö 1893:9. Naisten käsityöopetus.

Komiteamietintö 1912:10. Kansakoulun käsityöopetus.

Komiteamietintö 1925:14. Maalaiskansakoulujen opetussuunnitelma.

Komiteamietintö 1946:10. Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II.

Komiteamietintö 1952:3. Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II.

Komiteamietintö 1959:9. Tyttöjen käsityöopetuskomitean mietintö I.

Komiteamietintö 1959:41. Tyttöjen käsityöopetuskomitean mietintö II ja III.

Komiteamietintö 1970:A4. Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö I.

Opetussuunnitelman perusteet.

Komiteamietintö 1970:A5. Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II. Oppiaineiden opetussuunnitelmat.

Komiteamietintö 1988:17. Tasa-arvokokeilutoimikunnan mietintö.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985. Helsinki: Kouluhallitus.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994. Helsinki: Opetushallitus.

Oppikirjat ja opetusoppaat

Peruskoulun opetuksen opas: ala-asteen käsityö ja tekstiilityö 1988. Helsinki: Kouluhallitus.

Peruskoulun opetuksen opas: yläasteen tekstiilityö 1988. Helsinki: Kouluhallitus.

Somersalo, Eva 1920. Tyttöjen käsityökirja. 2. painos. Laajempi laitos. Helsinki: Tietosanakirja.

Törnudd, Lilli 1902. Naiskäsitöiden oppikirja: kansakoulun opettajattaria varten. Porvoo: Werner Söderström.

Törnudd, Lilli 1920. Uusi käsitöiden oppikirja. Käsityöopetus kansakoulun jatkuoluokilla. Jyväskylä: Gummerus.

Valve, Tyyne & Tappura, Kyllikki 1933. Kansakoulun käsityöt. Porvoo: WSOY.

Valve, Tyyne 1955. Kansakoulun käsityöopetus koulukokonaisuuden osana. Teoksessa Kansakoulun työtapoja III osa. Saarialho, Kaarlo & Koskenniemi, Matti (toim.), Porvoo: WSOY, 234–239.

Aikakaus- ja ammattilehdet

Godenhjelm, B. F. 1883. Naissivistys ja naisopistot. Teoksessa Danielson, J. R., Palmén, E. G., Rein, Th. & Tudeer, O. E. (toim.), Valvoja: kolmas vuosikerta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 103–110.

K. R. V. 1887. Alkeiskoulut mitenkä muutettavat yhteiskouluiksi? Teoksessa Rein, T., Grotenfelt, Kust., Hjelt, Edv., Krohn, J., Palmén, E. G., Setälä, E. N. & Tudeer, O. E. (toim.), Valvoja. Seitsemäs vuosikerta. Porvoo: Werner Söderström, 437–443.

Mäki, Jaana 1993. OPS – hop, hops! Tekstiioipettaja 1993 (4), 6.

Salervo, Antero 1956. Tyttöjen käsityöopetus yleisissä kouluissa. Käsityöopettaja 1956 (1), 3–5.

Kirjallisuus

- Ahonen, Sirkka 2003. Yhteinen koulu tasa-arvoa vai tasapäisyyttä? Koulutuksellinen tasa-arvo Suomessa Snellmanista tähän päivään. Tampere: Vastapaino.
- Anttila, Pirkko 1973. Käsityöopetuksen tavoitteet. *Tekstiiohpettaja* 2/1973, 4–8.
- Cygnaeus, Uno 1910a. Ehdotuksia Suomen Kansakoulutoimesta. Teoksessa Lönnbeck, Gustav (toim.), Uno Cygnaeuksen kirjoitukset Suomen kansakoulun perustamisesta ja järjestämisestä. Helsinki: Kansanvalistusseura, 173–344.
- Cygnaeus, Uno 1910b. Vastine tarkastuskomitean lausuntoon ja ehdotuksiin. Teoksessa Lönnbeck, Gustav (toim.), Uno Cygnaeuksen kirjoitukset Suomen kansakoulun perustamisesta ja järjestämisestä. Helsinki: Kansanvalistusseura, 345–383.
- Gladh, Sven 1968. Kansakoulumme käsityöopetus 1866–1888. Teoksessa *Koulu ja menneisyys*. Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 1968. Helsinki: Suomen Kouluhistoriallinen Seura, 116–204.
- Guttorm, Hanna & Kärnä-Behm, Jaana 2003. Sukupuoli – käsityö – diskurssit. Sukupuolen tuottaminen käsityötä koskeissa teksteissä. Teoksessa Veijo Meisalo (toim.), Aineenopettajakoulutuksen vaihtoehdot ja tutkimus 2002. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia 241. Helsinki: Helsingin yliopisto, 499–509.
- Haavio-Mannila, Elina 1968. Suomalainen nainen ja mies: asemat ja muuttuvat roolit. Porvoo: WSOY.
- Heikkinen, Kaija 2004. Käsillä tekemisen merkitykset. Teoksessa Kupiainen, Tarja (toim.), *Käsillä tehty*. Helsinki: Edita, 73–80.
- Hilmola, Antti 2009. Käsityön opetuksen suunnittelun ja toteutuksen alkuperää etsimässä. Turku: Turun yliopisto.
- Kaarninen, Mervi 1995. Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kalalahti, Mira & Varjo, Janne 2012. Tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus perusopetukseen sijoittumisessa ja valikoitumisessa. Teoksessa *Kasvatus & Aika* 6(1) 2012, 39–55. [www-lähde]. < http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=460 > (Luettu 4.3.2012).
- Kananoja, Tapani 1997. Teknologia opetussuunnitelmissa. Teoksessa Kananoja, Tapani, Kari, Jouko & Parikka, Matti (toim.), *Teknologiakasvatuksen käytäntöjä*. Oulu: Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta, 7–20.
- Kojonkoski-Rännäli, Seija 1995. Ajatus käsissämme. Käsityön käsitteen merkityssisällön analyysi. Turun yliopiston julkaisuja sarja C. Turku: Turun yliopisto.
- Kokko, Sirpa 2007. Käsityöt tyttöjen kasvatuksessa naisiksi. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Koski, Leena 2011. Sivistystyön ihmiskäsitys: villi-ihmisestä aikuiseksi yksilöksi. Teoksessa Heikkinen, Anja & Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.), *Valistus ja koulunpenkki: kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 159–183.
- Lahelma, Elina 1992. Sukupuolten eriytyminen peruskoulun opetussuunnitelmassa. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lepistö, Jaana 2010. Käsitöiden tekeminen ei vaadi tiettyä sukupuolta. Teoksessa Suortamo, Markku, Tainio, Liisa, Ikävalko, Elina, Palmu, Tarja & Tani, Sirpa (toim.), *Sukupuoli ja tasa-arvo*. Jyväskylä: PS-kustannus, 59–78.
- Lindfors, Linnea 1993. Slöjdföstran I kulturkampen Del I. Studier I den finländska skollöjdens läroplaner 1912–1994. Studier från Pedagogiska fakulteten vid Åbo Akademi 4/1993. Vasa: Åbo Akademi.

- Marjanen, Päivi 2012. Koulukäsityö vuosina 1866–2003. Kodin hyvinvointiin kasvattavista tavoitteista kohti elämänhallinnan taitoja. Turun yliopiston julkaisuja sarja c osa 344. Turku: Turun yliopisto.
- Männistö, Tiina 2003. Haluathan tulla todelliseksi naiseksi? Naisruumiin tuottaminen Suomessa ilmestyneissä nuoren naisen oppaissa 1890–1972. Turun yliopistonhistorian laitoksen julkaisuja 63. Turku: Turun yliopisto.
- Pöllänen, Sinikka & Kröger, Tarja 2000. Käsityön erilaiset merkitykset opetuksen perustana. Teoksessa Enkenberg, Jorma, Väisänen, Pertti & Savolainen, Erkki (toim.), Opettajatiedon kipinöitä: kirjoituksia pedagogiikasta. Savonlinnan opettajakoulutuslaitos. Joensuu: Joensuun yliopisto, 233–253. [www-lähde]. < <http://sokl.uef.fi/verkkojulkaisut/kipinat/SPetTK.htm> > (Luettu 17.2.2014).
- Rinne, Risto 1984. Suomen oppivelvollisuuskoulun opetussuunnitelman muutokset vuosina 1916–1970: opetussuunnitelman intentioiden ja lähtökohtien teoreettis-historiallinen tarkastelu. Turun yliopiston julkaisuja C osa 44. Turku: Turun yliopisto.
- Sulkunen, Irma 1987. Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Alapuro, Risto, Liikanen, Ilkka, Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim.), Kansa liikkeessä. Helsinki: Kirjayhtymä, 157–175.
- Suojanen, Ulla 2000. Slöjd och samhällsförändring. Teoksessa Suojanen, Ulla & Porko-Hudd, Mia (toim.), World-Wide Sloyd: ideologi för framtidens samhälle. Dokumentation från NordFo-symposium Vasa, 26.–27.11.1999. Vaasa: NordFo, 66–98.
- Tuomaala, Saara 2004. Työtätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi: suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tuomikoski-Leskelä, Paula 1979. Taidekasvatus Suomessa I. Taidekasvatuksen teoria ja käytäntö koulupedagogiikassa 1860-luvulta 1920-luvulle. Jyväskylän yliopisto. Taidekasvatuksen laitos 5. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

KT Päivi Marjanen toimii kehittämispäällikkönä Laurea-ammattikorkeakoulussa.